

LÉTÉRT VALÓ KÜZDELMÜNK

ÉS A

TÁRSADALOM.

ÍRTA

ÉS A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK XX-ik
VÁNDORGYÜLÉSÉNEK 1879. ÉVI AUGUSZTUS HÓ 28-án TARTOTT
MEGNYITÓ NAGYÜLÉSÉN ELŐADTA

DR. MÜLLER KÁLMÁN.

EGYETEMI MAGÁNTANÁR.

BUDAPEST,
ZILAHY SÁMUEL..
1879.

Archimedes a syracusi tudós Hiero királytól pontot kért túl a föld körén, hogy sarkából vesse e gömböt.

Tudós kívánságán megtört ugyan a király hatalma, de képzeletünkben fennmaradt az archimedesi pont.

Tekintsünk le e pontról földünk és fajunk múltjára.

Előttünk a végtelen űr. Ködök foszlányán túl, a csillagok egy messze rendszerben egy parányi pont, mely eljár tengelyén napot éjjel éjt nappal váltva fel – ez a mi földünk.

Korát nem tudja senki sem. Izzó kérge kihült és megme-redt. Csend van a világon és élőlény légvétele még nem zavarja a félelmes halotti hallgatást. Földünk az oieus korszaka ez.

S jönnek az élőlények, sor-sor után, és a hosszú sorok végén, a praehistoricus leletek idejében saját nemünk, melynek gyermekkorában hiában keressük azon idyll állapotokat, melyekről költők és bölcsészek eszmélnek.

Állatbőrös vad csapatok, óvtalan kiteve az időjárásnak, küzködve mindennel. Szellemileg tespedtek mint állattársaik, nem törődnek azzal, hogy körülöttük mi történik, miként is miért történik.

Barlang után néznek, s hogy azt a kárttevő vadaktól megvédjék végre néhány szerszámot készítenek maguknak, így keletkezett az emeltyű, a henger és az ik.

E durványos szerszámok emelik ki először az embert a többi állatok sorából és érdekmesítik Franklin azon elnevezésére; „szerszámkészítő állat.” A szerszám készítésnek eme kora, oly lassú kibontakozásnak és kiválásnak mintegy átmeneti kora, hogy az ember benne már nem egészen állat, az állat még nem egészen ember.

Csiszolatlan valójából így kibontakozva, az ember eszmélni kezdett, s legközelebb a természethez való viszonyáról iparkodott magának számot adni.

Két érzés vezette őt, a hála és a félelem. Mindent, a mit jónak és kedvezőnek tapasztalt, mint a rosszat és kedvezőtlent a mit érzett és a mi bántotta, ugyanoly hajlamokra vezetett vissza, a minőket önmagán is ismert. Egy magasabb intéző lénynek szeretete és gyűlölete volt forrása mindennek. E magasabb lényt személyesítette, vallást alkota magának.

Szebb kor hajnala jött. A fékezetlen képzeletbe az ész szava is beleszólt. Kezdetben csak halkán és nyomtalan, majd hangosabban, végre a joniai életbúvárok köréből messze elhatolva. Azon ismereteket látva, melyekkel a matematika, astronomia, sőt még az acustica, terén egy Thaïes egy Pythagoras bírt, szép jövőt reménylünk a természettudományoknak, de – csalódunk. Kik a művészetben és költészetben, történelemben és metaphysikában remekműveket alkottak, parlagon hagyták a természettudományokat. Nem gondolva a természet erőivel és törvényeivel, a technikai szakok előnyeit is nélkülözni kellett ama kornak, melyet ép ezen irányáért az *a e s t h e t i k a i* speculativ korszaknak mondunk.

Romba dőlt a hatalmas Róma, maga alá temetve a művelő ember minden kéznyomát. Bukására megrendült az emberiség sorsa. Szellemi hanyatlás éjjele borult az alig hasadó fényre. Száműzték az Olympus isteneit, a pogányság véget ért. Az örök ítélettől remegve, a földi létet úgy szebb és igaz létbe vezető útnak tekintek, – bűn bélyegét süték az élvezetre, s végre öntestöket gyűlölék melyben az érzékiséget elfojtani nem bírták. Elszunnyadt eszmék helyét a scolastikusok szójátékos álomképekkel tölték be, máglyák füstje lepte el a láthatárt, s a középkor céltalan csatangolt.

A világ rendjének ilyen felfogása a természettudományokat előre nem vihette.

De meghasadt kelet felől az ezer éves hosszú éjsza az emberiség lelkének új világa nyílt. Kezdődött a szabad észlelés és szoros kritika nagy korszaka s vele a természettudományok művelése. S ha már feltűnő, hogy az új irányt a classical tanulmányok jelölték ki, úgy még sajtóságosabb, hogy a lendületet a mathematicának, csillagászatnak és orvostannak ókori hagyatéka adta meg.

Egyszerű spanyol marurok és dicső vitézek, kik csillanó vérttel vitték keletre a kereszt szent jelét, hozták el nekünk azt, mit a próféta zöld zászlaja alatt számunkra a kelet népei óvtak meg a pusztulástól.

Felébredt a vágy, mely eddig az emberek lelkében dermedezett, a tudás vágya. A természet műhelyébe kívántak tekintem. A scolasticusok mare tenebrosumából kitört a büszke gondolat. Bátran indultak meg az új pályán mely merész szemük előtt nyílt s bárha messziről intett a pálya bére, csüggedés nélkül haladtak, mert céljuk volt s e célban bíztak.

A földrajz és csillagászat, a természet- és vegytan terén szakadatlan sorban sűrűn követték egymást a felfedezések. Megizmosodott az ébredt erő, eredményein örülve az ember mindég nagyobbbat és nagyobbbat kezdett; Ősök mulasztását pótolva a múltnak léha napjait hódító világgal cserélte fel.

Az inductio nehezen, de fényesen győzött, s végdiadalt ünnepelve a speculatio felett megalapította azon inductiv technical korszakot, melynek áldásai között élünk mi magunk.

Hagyjuk el az archimedesi pontot s térjünk vissza saját körünkbe.

Előttünk korunk történelme. Tiszteletet gerjesztő vas-kos kötet, melynek minden lapja arra vall, hogy az emberi tehetségek legdicsőbb kora a mi napjainkba esik, messze túlhaladva múlt időknek legszebb napjait, a hellén virágzás múlt-kony fénykorát.

Nem azon történelmet értjük, mely leomlott lakokról, pusztult országokról és királyok bukásáról szól, hanem fajunk azon igaz történelmét, mely jelzi a haladást tudományban és művészetben, mely elmondja, hogy babonák bilincset összetiporva az ember miként szerze magának uralmat a természet erői felett, hogy önerejéből lépésről lépésre miként jutott mindég közelebb ama célok felé, melyek egyedül teszik az embert emberré. Ezen történelemben lapozva, egész sorára akadunk a hadjáratoknak, melyek vérontás nélkül hódítottak ugyan, de a mit meghódítottak az tulajdonunk marad mindvégig. Fényes nevek tűnnek fel előttünk, a haladás nagy férfiai, kikről a hír beszél és kikre halhatatlan érdem ragyogása szállott. Ott találjuk Newtont és Voltát, Stephensont és Humboldtöt, Liebiget és Darwint.

Ha szemünket körülhordozzuk a jelennek láthatárán, lépten nyomon az óriási haladás tanújeleivel találkozunk.

A tengerész nem törődik többé a csillagok állásával, hanem a tenger habzó, végtelenjén az igénytelen delejtű ingására biztetet és vagyont; a vegyész a csatakos kátrányból oly szinpompát varázsol, a minővel maga az anyatermészet is csak ritka jó kedvében kedveskedik; a szökevényt túl az óceánon távirótt fényképével fogadják; az életbúvár a gondolat tartamát méri; a gépész szénrel és vízzel titáni erőt képes kifejtetni, s vele országokat hidal át, hogy Szent-Pétervár szomszédja lesz Rómának; a mérnök a föld forró mélyébe hatolva forrását fakasztja a gyógyható víznek; a föld térképét javítva a földszorosokat metszi át, hogy a tengerek násznapot üljenek. Ha mindezt látjuk, ha halljuk, hogy az emberi ész fáradni nem tud, hanem tervet tervre sző, s ha végre kiáll a csillagász, ki a távolnak kémli titkait, s ma 1879-ik évi augusztus hó 28-án megjósolja, hogy 2012-ik évi június hó 5-én délelőtti 10 ó., 22 p., 11 mp.-től délutáni 5 óráig Venus a napnak keleti szélétől a nyugati felé fog elvonulni: akkor „lelkünk riadva felesel érzékeinkkel, szemökre hányja, hogy meg akarják csinálni, hogy látás, hallás hazudnak.

De csakhamar meggyőződünk, hogy való igaz mindez, s ekkor hálás tekintetünk a természettudományok felé fordul és benső meglelégedéssel nevezzük ma már embernek, a szerszám készítő állat késő utódát.

Az encyclopedisták már a tizennyolcadik században sejtették ugyan századunk regényét; de korunk vívmányai meghaladják azt, mit ők gyönyörrel festettek lelkük elé. Káprázat foghatná el tekintetünket és mily könnyű volna hinni, hogy a művelődés ily pompás zománca csak boldogságot és meglelégedést takarhat. Ámde tagadják.

Minden ajakról panasz hangzik felénk; itt a munkás fáradt jaja, ott a gazdag sóhaja. És a mint egyesek magukról, úgy panaszkodnak az összeségről. De hátha pessimisták, kik minden jót csak a múltban leltek és túloznak a jelen Ítéletében? Talleyrand azt mondotta: ismerek valakit a ki bölcsebb a világ minden bölcseinél – ez a közvélemény. Kérdjük meg a közvéleményt, de tőle is csak azt tudjuk meg, hogy létünk aggasztóan szomorú, a közérkölc süllyedt, a társadalom korhadt. A ki pedig

a közvéleménynek sem hisz, az forduljon tanácsért ama tudományhoz, mely számokban lajstromozza létünknek minden viszonyát és hinni fog, de felsóhajt: hogy a számok miért mondanak igazat. Ha lelkünket kiöntenők el nem mondhatnók a vészes jelenségeket mind és panaszaink végtelen sorát. De minek is? Eléggé érezzük azt, a mit a korbetegség ének szoktunk mondani. Rövid két szó, mely értelmébe zárja az emberiség minden nyomorát.

Ha eddigi rohamos haladásunkat a természettudományok céltudatos műveléséből származtatjuk, és a közszellem elfajulása épen a legnagyobb vívmányok korába esve, azokhoz mintegy kötve látszik lenni, úgy csak kötelességet teljesítünk ha szakértők és emberbarátok e hivatott körében fürkésző figyelmünk tárgyává tesszük az emberiség nagy baját.

Magyarázat után látva ne feledjük, hogy az helyes csak úgy lehet, ha nem véletlenre, nem egyoldalú felfogásra hanem általános érvényű körülmények törvényszerű összességére támaszkodik. Ép oly kevéssé képezheti elfogult egyéni nézet a szabályszerűséggel jelentkező viszonyok helyes és érvényes magyarázatát. Mindezekkel nem törődünk.

De szó nélkül nem hagyhatjuk azt, hogy csalódott aspiratiók, melyek haladásunkat nem hajlandók ugyan a természettudományi felfogás és észjárás eredményének tekinteni, korunk minden bajáért mégis a természettudományokat vádolják, mert ezek ölen találta menhelyét a materialismus, az emberek igaz lelkét pedig a materialismus hajtotta minden gonoszra.

A vád nem következetes – ennek igazítása nem mi reánk tartozik.

De a vád igazságtalan, mert egész súlya a materialismus szónak becsempészett értelmében rejlik. Mi az érzékvilág törvényeit és végső okait kutatjuk érzékeinkkel, ez a mi materialismusunk, ez a tudományos materialismus, mely ily értelemben a realismussal azonos. A mi pedig a szóserinti materialismust illeti, az nem csak ma, az kezdettől fogva domináló tényező volt az emberiség pszichológiájában, annak a természettudományok melegágyára ugyan szüksége nem volt, mert már akkor fennállott, midőn a pusztában éhezve s epedve várták, hogy manna hulljon az égből.

A realizmus nem egyéb mint a szellemi működés módja és iránya, a materializmus pedig szervezeti működésünk következménye. Társadalmi viszonyaink végső okát egyik sem képezheti, mert bármily döntő befolyással legyen a realizmus vagy materializmus egyesekre, soi; egész osztályokra, kihatásuk soha sem oly törvényszerű és általános, hogy korunk minden jelenségét öreájuk vihetnők vissza.

Pedig ha a kérdés mélyére hatolunk, de különösen ha közéletünket a statistika tükrében tekintjük, elbámulunk bűnnek és erénynek, házasságnak és halálnak, örülésnek és öngyilkosságnak következetes voltán, a legellentétebb viszonyoknak okozatos egymásutánjában oly törvényszerűséget találunk, hogy társadalmi kérdéseinknek csak azon megfejtésébe nyugodhatunk mint helyesbe, mely soha és senki számára kivételt nem tűró általános érvényű törvényen alapul.

Ismerjük az élőlények egy törvényszerűségét, ismeretét Darwinnak köszönjük.

Darwin, ki annyi észleleti tény felett rendelkezett mint előtte senki, világra szóló következtetéseit el nem hamarkodta. Húsz évi észlelés, összehasonlítás és fontolgatás után lépett ki végre nyíltan azon synthesissel, hogy a szerves lények mindensége fokozatos fejlődés útján jött létre és hogy az a legegyszerűbb ősalakokra vihető vissza.

E fejlődésnek szakadatlan láncolatát is ismerjük, a legegyszerűbb élő, táplálkozó, és szaporodó protoplasmazemcsétől a Bathybius Hackeliitől fel az emberig. Kárba vezett Cuvier és Agassiz minden fáradozása, mert az általuk oly élesen körülírt, megcsontosodott családok között mindenütt átmenet létezik, mint létezik folytonos változás úgy, hogy fel nem találjuk azon állatok hasonmását, melyek párjával vonultak Noe bárkájába.

Darwin nem csak azt mutatta ki, hogy a lények alakja változott és egyre változik még ma is, hanem azt is kimutatta, hogy miképen történik e változás és okát általános érvénye által természettörvénynyé emelte.

Ezen folytonos változásmk átalakulásnak legáltalánosabb oka Darwin szerint a létért való küzdelem.

Öntudatlan tanúi vagyunk e küzdelemnek mindig és mindenütt.

Nem sejtjük ugyan a természet fenséges csendjében a szerves lények élethalál harcát, de csalóka a természet békéje, mert tényleg minden élő lény minden ellen küzd, még pedig első sorban a létért. Ha a kölkállat először megy élelme után, megszerzendő azt, a mire szüksége van, úgy találja, hogy ugyanazon helyen, ugyanazon élelemért jár más állat is, mert az is élni akar. Eből keletkezik a harc, mert élelemre van szüksége mindegyiknek a maga ós övéi számára. Kezdődik a tolakodás és lökdösés, sürgés és forgás, iparkodás és fáradozás, futás és hajhászás, üldözés és menekvés, keresés és ragadás, lopódzás és lesben állás, fogdosás és szökés, kíntás és gyötres, támadás és marcangolás, szóval a létért való küzdelem. Mert mindezen küzdelemnek első díja a pusztá lét.

Es ha már most azt kérjük, hogy e küzdelemben ki a győztes és mi dönti el a győzelmet, ismét törvényre akadunk, mert látjuk, hogy általában az győz, melynek legkevesebb hibája és legtöbb előnye van, mely az adott körülményekhez leginkább tud alkalmazkodni, szóval a tökéletesebb. „Győzzön a jobb” ez a küzdelemnek alapelve.

Kiállja a küzdelmet mindaz, a mi hasznavehető, a mi jó, a mi tökéletes; a mi pedig tökéletlen, a mi rász, a mi haszontalan, az vagy tönkre megy, vagy lassan lassan átalakul és alkalmazkodik.

Láttuk, hogy folytonos átalakulás útján az ember miként fejlődött a szerszámkészítő állatból emberré, mint iparkodott végtelen küzdelem árán elérni azon első helyet, a melyre végre is eljutott. Fejlődésünk menetét tartva szem előtt, annak minden mozanata tiltja felednünk azt, hogy állatsorozat élén állunk.

Mindnyájunk felett csak egy a természet kormánybotja, és azon lénysorozat, mely a Bathybiusnál kezdődik és az emberrel végződik, okvetlen ugyanazon természettörvény hatalma alatt áll. Hatalma alatt áll az egyes ember úgy, mint fajunk kisebb-nagyobb körű társulása, a család, a társadalom, az állam, mint annak összesége.

Társadalmi törvény tehát nem egyéb, mint az emberiségre alkalmazott természettörvény, a társadalom Darwinismusa.

Íme, ez tehát azon alap, melyen kívül nem állhat senki, ezen törvény bír oly általános kötelező erővel, hogy egyéni önkénynek, személyes választásnak többé helye nincs. Igaz ugyan, hogy Metternich szerint az élet színhelyén két hely között, színpad és páholy között szabadon választhatunk; részünkről erre nincs szavunk, de János szász király nem bánta volna, ha Metternich a diplomatiához is annyit ért vala, mint a természettudományokhoz.

Így világít be a Darwinismus mint szövétnek a társadalomba, és azon nagy kérdésekre, melyek kielégítő magyarázatát a bölcsészettől és metaphysikától eddig hiába vártuk, a természettudomány adja ezentúl a feleletet. Legjobbaink tényleg azon fáradsznak, hogy e tannak elveit a legvégső consequentiáig kövessék, mert társadalmunk bonyolódott viszonyaira nem lehet oly képletet alkotni, mely a legkülönbözőbb és legellentétebb létfeltételek és érdekek bírálását foglalja magában.

Az állatok a czélből társulnak, hogy a küzdelmet könnyebbé tegyék, hogy könnyebben védhessék magukat közös küllelenségek ellen, és hogy így egyesek számára kedvezőbb létfeltételeket teremtsenek, egyesek fejlődését gyámolítsák. Az egyes egyének a többiek fölé fejlődését csak azon küzdelem segíti elő, mely faj rokonok között foly.

Ugyanezen elveken alapul az emberek társulása is. Társulunk, hogy a létért való küzdelmet könnyítsük. A míg hatalmunk a természet erőire kiterjed, addig új meg új létfeltételek támadnak; ezen határon túl ugyanazon feltételekért küzd ember ember ellen; a természeterekből vagy más feltételeket iparkodik levonni, vagy oly természeterek hódításán fáradozik, melyeket kezére keríteni eddig még nem sikerült.

Mivel pedig a mi küzdelmünk embertársunk életére vagy feltételeire nem támadhat, természetesen csak a munka terére van szorítva, mely önkénytelenül is újabb létfeltételekre vezet. Ebben rejlik a küzdelem a n y a g i és ethikai jelentősége. Anyagi hasznot hoz az emberiségnek, mert az új létfeltételek az anyagi jólétnek feltételei egyszersmind, csak neki köszönjük, hogy ma több ember bír megélni mint ezelőtt száz évvel, és hogy az élet anyagi javaiból egyre ma aránylag több esik mint akkor. De ethikai nyomossággal is bír, mert minden haladásnak végoka.

Mindenki a maga és övéi számára jó helyet kíván, senki sem akar kiszorítani, és mivel mindenki ugyanezt akarja, az egyes csakhamar kényszer helyzetbe s végre ínségbe jönne; de a küzdelem találékonyná teszi, új feltételekre és munkára utalja. Ezen ethikai jelentőséget különösen azokkal szemben kell hangsúlyoznunk, kik azt állítják, hogy a létért való küzdelem a felebaráti szeretettel, a humanizmussal meg nem fér. Bizonyára nem független ítélet és tárgyilagos gondolkodás jele, ha valaki irigység és gyűlölet nélkül küzdelmet magának képzelni nem bír. Hiszen a küzdelem csak kivételesen személy ellenes, általában öntudatlan küzdelem az mindenkivel. Mindannyian érdekeink teljes kielégítésére törekszünk, a mit el nem érhetünk soha; kénytelenek vagyunk kevesebbel is beérni, azaz önkénytelenül is concessiókat teszünk embertársainknak. És a mint mérték szerint, úgy a mód szerint is, még pedig határozott conventionális szabályokhoz vagyunk kötve. A gyáros például, nem tör vetélytársa élete ellen, – de halálának hasznát sem venné, mert ketten is elfoglalnák helyét – hanem azon lesz, hogy jobb árúkat készítsen. Az egyenes károsítás szándéka nélkül mindenki vetélytársát iparkodik túlszárnyalni, használva magának és használva a köznek, mert csak a versenyben rejlik a haladás csirája.

A ki a tények természetszerű értelmezése elől célzatosan el nem zárkózik, annak el kell ismernie a küzdelemnek gyakorlati hasznát ép úgy, mint magas ethikai fontosságát.

Az állatok a velők született és a létfeltételek által nevelt tulajdonságaikkal küzdenek. A tulajdonságok abszolút értékkel nem bírnak; bizonyos körülmények között a legalárendeltebb képességek nagy előnyökké válhatnak, és nincs tehetség, mely a küzdelemben esetleg lét és nem lét felett ne dönthetne.

Társadalmi fejlődésünk folyamában létünket mi is a rendelkezésünkre álló tulajdonságokkal alapítjuk meg. Vagyonnal az egyik, öröklött állással a másik; öröklött és szerzett, fizikai, szellemi és erkölcsi sajátságainkkal mindnyájan.

Nem repülhetünk ugyan mint a szárnyas, nem úszhatunk mint a hal, a sas éles szemével nem bírunk, hallásunk nem oly éles mint a hiúzé, és ha mégis mindezek fölé helyezzük magunkat, úgy joggal tesszük, mert az előnyök oly nagy összegével

egyik sem rendelkezik, egyik sem oly sokoldalú mint az ember. Mint a növény és az állat, *úgy az ember is azon vele született hajlammal bír, hogy közös elődeire üssön.* A küzdelem azonban arra kényszerít, hogy a legkülönbözőbb és folyton változó feltételeknek feleljünk meg, hogy a legellenkezőbb viszonyokhoz alkalmazkodjunk, erre pedig csak a sokoldalúság képes. Az egyes ember sokoldalúsága fejlődésünknek egész történetét zárja magába. Minél kedvezőtlenebbek a feltételek és minél gyakrabban változnak, annál élénkebben és annál több irányban fejlődünk.

Törvény ez, mint kedd után a szerda: kényszerűség, melynek engednünk kell, mert a küzdelem eredménye attól függ, hogy hány és milyen tulajdonság áll rendelkezésünkre, és ezeket mennyire bírtuk fejleszteni. E fejlesztés születésünkkel kezdődik, midőn a kedvezőtlen körülményekhez kell simulnunk, cseperedve egyre fejlődünk, de legélénkebben akkor, midőn máj' saját fajbelleink ellen küzdünk. Az alsóbb rendű állatoknál, hol még a communismus bizonyos nemének van helye, oly primitív viszonyok között, hol a Polypus önzetlen maradhatott, ott a fejlődésre csak kevés alkalom nyílik; míg a magasabb rendekben, hol az élénk egyéni érdekek csak élénkebb küzdelem által elégíthetők ki, a fejlődés is magasabbra emelkedik. Ily szempontból a Polypus ellenében, fejlődésről tanúskodik a farkas egoismusa. Nem ismerünk mi véletlent, törvényszabta körforgásban mozgunk. A legélénkebb küzdelem által fejlődött a legnagyobb tökély, de a legtökéletesebb bír legtöbb egyéni érdekekkel is, ezért legélénkebben ember küzd ember ellen.

Mint gyémántot csak gyémánttal lehet köszörülni, úgy az ember is csak emberek között csiszolódik; nagyinak és nemesnek ép azon küzdelem a szülője, melyben ember ember ellen áll. A ki egyszer kibontakozott a roszból, megszabadult attól a mi útját állotta, ki tehetségeit embertársainak tehetségcin edzette, ki a létért küzdve versenytársát túlszárnyalni iparkodott és túlszárnyalta, azt méltán illeti meg a lét és a közeliismerés.

Végzetszerű folyomány, hogy minél több áldás sarja kel a küzdelemből, ez annál inkább megvisel. Gondoljuk csak meg, hogy az ember küzdelme a sokoldalú küzdelme a sokoldalú ellen, a legtökéletesebb küzdelme a legtökéletesebb ellen, s ve-

gyük hozzá még azt, hogy művelődésünk történelme nem mutat-
hat fel kort, mely oly rohamos haladást tanúsítana, mint a mai,
úgy egész nagyságában mered fel előttünk azon következtetés:
hogy az emberiség még alig élt kedvezőtlenebb feltételek között
mint ma, úgy törvénynek tűnik fel mit túlon túl érezünk mind-
annyian: hogy napjainkban a küzdelem oly véres és nehéz, a minő
nem volt soha, soha!

Darwin elvei a pusztá véletlen és vak czélszerűség helyébe
törvényt állítottak. Ugyanezen elveket alkalmazva a társadalomra,
véletlenre és czélszerűsége itt sem számíthatunk, és nem sza-
bad ismernünk egyebet, mint okokat és okozatokat. És tényleg
ha közéletünk belső szerűzetét elemezzük, csakhamar arról győző-
dünk meg, hogy nemcsak maga a küzdelem, de a vele járó je-
lenségek is csak a küzdők és a létfeltételek között fenn-
álló viszonyból erednek.

Számtalanszor leírták Island kietlen szigetét, a festő ecsetje
is könnyen teremti a végnélküli rónát, hol kopár a föld, hol me-
zőn nincs virág; de senki közülünk, kik itt egybegyűltünk, el
nem képzei, hogy ama rideg magányban milyen az élet. Mi,
kik a társadalomban születünk, növekedtünk és élünk, annyira
megszoktuk annak előnyeit és hátrányait, hogy ezekkel csak rit-
kán törődünk a mint folyton élünk s öntudatlanul veszünk lélek -
zetet. Pedig a létfeltételek minősége és mennyisége, s azokhoz
való viszonyunk, az együttélésnek a társadalomnak s a j á t-
lagosságaitól függnék.

Tagadhatatlan hogy ott hol sokan élnek együtt vagy legalább
egymás mellett, a vele született szükségletek könnyebb, teljesebb,
és rendesebb kielégítést találnak mint másutt; ámde az is igaz,
hogy az együttélés másrészt oly tömeges érdekeket szül, me-
lyek csak az egyéni érdek rovására elégíthetők ki. Saját létünk-
ért küzdünk ugyan, de küzdelmünk jó részben a társadalomnak
szolgál! és minél magasabb fokon áll a műveltség annál kevésbé
teljesülhet a költő szava:

– és a mit kivívoK
Méltán enyém.

Nem a miénk. Egy világáros ezer és ezer lakói pl. kere-
setüknek jelentékeny részét a társadalom rendelkezésére kényte-

lenek bocsátani. De megtesszük, mert a kötelezettség általános és mert csak így válik lehetségessé, hogy a társadalomnak legszegényebb tagja is a bérelt embererő és hódított természetű nagy száma felett rendelkezék. Az osdolai lakónak levelét 10 krajczárért elviszik New-Yorkba-, e levél szállításához mindannyian hozzájárulunk és viszont az ottani lakosnak is van része benne, hogy a mi levelünket. 10 krajczárért Peckingbe viszik. Ezen intézményekre – az úgynevezett productiv intézményekre – legszívesebben költekezünk, mert a közös alapon kifejített kölcsönös támogatás az egyes javára szolgál. Csak képzeljük el, mily kedvtelen volna az élet, ha rögtön nélkülöznünk kellene mindazt, a mivel az utolsó harmincz év annyira elkényeztetett, hogy igényt tartunk reá, mint éhség a kenyérre.

Emberszeretet sugalmát követve, az úgynevezett in productiv intézetektől sem vonjuk meg osztályrészünket. Gondját viseljük árváknak és aggoknak, gondoskodunk tébolyodottokról és elhagyatottokról. Igaz, hogy mindezen intézetek haszna nem oly kézzel fogható; de kik teljesen inproductiv költségnek tartják, gondolják meg, hogy mindezen intézmények a sújtott körök küzdelmét mennyire könnyítik. Sőt közelről nézve, még a kölcsönösségre is reá akadunk, mert szükség esetén mindezen intézetek kapuja előttünk is tárva van. Óvjon meg tőle a sors kegye. De köd lepte el nem egyszer a lángelmét és aggápdóldában végezte életét, kit születése csipkeborított bölcsőben talált.

Csak egy áldozat van, melyet még a legjózanabb népösztön is csak vonakodva visz a közoltárra, mert érti ugyan a kölcsönösség minden fajtát és nemét, de ezeket minél inkább érti, annál kevésbé tud abban hasznot látni, hogy a nagy népcsaládnak egyik tagja küzdelme javát és küzdői zömét ugyanazon család másik tagja ellen pazarolja. Vigasztalnak szebb jövővel; de lelkünk nem elég bátor arra, hogy helyt adjon a kába reménynek, bármennyire feszül is keblünk minden idegszála az igaz népszabadság ama napját álmodva, a melyen gazdaságnak és kereskedelemnek, iparnak, művészetnek és tudománynak jutna osztalékul mindaz, a mit ma szuronyhegyre tűzünk, a mivel ágyúk torka nem lakik jól soha.

Ugyancsak a létfeltételekhez való viszonyunkban leljük okát annak, hogy ma nehezebben küzdünk mint tegnap és hol-

nap talán még nehezebb küzdelemre ébredünk. Tudva és nem tudva mindenben oda iparkodunk, hogy újabb és újabb feltételeket teremtsünk. Ezen folytonos változáshoz alkalmazkodik a küzdelem hevessége és módja, e szerint fejlődik tetterünk is, úgy hogy a feltételek változása és a küzdelem fejlődése ^között, önkénytelenül bizonyos részarányosság jó létre. Rendes körülmények között egyik a másikkal lépést tart és a jövő készen talál.

E tényekkel szemben két körülmény jön tekintetbe. Először hogy az újabb idő haladása a feltételeket annyiszor és oly rögtön módosította, hogy a jelen minket egész készen nem talált. Megszűnt a részarányosság, a viszonyok nem rendesek és erőnket eddig még nem fejleszthettük oly jelentékenyen, hogy a csapásra fordult létfeltételeknek megfeleljenek. A folyton emelkedő művelődéssel lépést tarthat ugyan itt ott egy kiváló tehetség, de alig követheti azt nyomban a szellemi és physical tehetségek azon átlagos összege, mely Queteletnek l'homme moyen-jét képezi. Ha a tenger dagályát tiltanunk lehetne, akkor a feltételek ezentúl talán ritkábban és lassabban változnának és időt nyerne a késedelem; így azonban minden tünet inkább azt gyaníttatja, hogy kényszerhelyzetünk nyomása alatt erőnk gyarapítására és tehetségeink öregbítésére kell törekednünk, hogy előbb utóbb ismét lépést tarthassunk a haladásnak gyorsan futó kerekével.

Ne kerülje el figyelmünket továbbá az, hogy a küzdelem és erő kifejtésünk között a részaránytalanság kezdetben nem volt oly feltűnő, és hogy oly mélyre sohasem hasadt volna, ha a viszonyok bár gyors, de rendes menetét egy rövid de annál sajtószerűbb időszak félbe nem szakította volna. Évtizedünk első negyedét értjük, mely csalékony értékekkel, s ez értékek még csalfább mert erőszakosan felcsigázott nagyságával gúnyolni látszott a letért való küzdelemnek minden törvényét.

Kedvezőkké lettek a kedvezőtlen feltételek, a nehéz küzdelem egyszerre oly könnyűvé vált, hogy a hiszékeny sokaság, mely a viszonyokat állandóknak tartotta, engedett az áramlatnak. Megbocsátható. Mert ki ne kímélné erejét ott, hol az édes pihenés is meghozza gyümölcseit

Csak azok nem bíztak, kik a törvényszerűség meggyőződésében előre látták, hogy véges lesz e tünékeny időszak; kiket

lelkük aggódva intett azon tanulságra, melyet a múlt századnak egy hasonló korszaka, a csábos csel vetések azon korszaka nyújtott, melyben Law, orleansi Fülöp kegyelme által elárasztva a hírhedt Mississipibank jegyeivel árasztotta el a világot és csalta az embereket. Mint akkor, úgy most is szerte foszlott minden remény.

Fájó veszteségek nyers csapása alatt hamar kijózanodtunk és annál élénkebben éreztük azon törvény hatalmát, melyet rövid időre elkerülni, de végleg megszegni nem lehet. E rövid néhány év annyira elkényeztetett, hogy küzdelmünk mai mérvéhez alkalmazkodni még nem tudtunk, s melyhez sokkal közelebb állanánk ha pihenőt nem tartottunk volna, míg a haladás felvett útján előre tört nem törődve azokkal, kik hátra maradnak vagy kidőlnek.

Mindezen káros viszhatásokon kívül ama korszak árnyéka társadalmi életünknek egy másik oldalára is elnyúlik. Az által, hogy a küzdelem akkor oly könnyű, de különösen, hogy oly eredménydús volt, a létfeltételek ítélete tökéletesen megzavarodott. Túlbecsültük a létfeltételeknek mindkét nemét. Mert azon közvetlen feltételektől, melyek elégségesek arra, hogy a pusztá létet bizonyos ideig fenntartsuk, meg kell különböztetnünk azon úgynevezett közvetett feltételeket, melyek nélkül szervezetünk minden igénye kielégítést nem talál. Elénk jelentőséggel bírnak ezen feltételek is, mert szükségleteink, hajlamaink és kívánságaink okszerű kielégítése nélkül kellemes életet nem képzelhetünk.

Egymást feltételezi minden a mi él, élet csak más élet szomszédságában lehetséges. Nincs moszat, nincs földi féreg, mely hosszabb időre az abszolút magányt eltűrhetné, mert az egyik számára a közvetlen feltételek is csak a többiek által vannak megadva.

Ha pedig az együttélés már a közvetlen feltételek kelleke úgy természetes, hogy mindazon feltételek is, melyek az életet kellemessé teszik, csak a társadalomban lelhetők fel. Minél nagyobb, minél fejlettebb a társadalom, annál bővebben rejti magában a kellemes élet számlálhatlan tényezőit, az élvezetek minden nemét – a fényűzést.

Bárminő szempontból tekintjük korunk e fontos kérdését, annak minden árny- és fény oldala azon két alapkérdésre vihető vissza: vajjon jogosult-e a fényűzés és mennyire jogosult? A fényűzés jogosult – már koránál fogva is. Nem csak hogy rég óta fennáll, hanem a szerves lényekkel egykorú, mert a levés első hajnalán a lét ép úgy függött a közvetlen és közvetett feltételektől mint hatalmuk alatt állunk még ma is.

De jogosult a mi fényűzésünk még azért is, mert számtalan példa mutatja, hogy a szerves lények alsóbb sorozatai is, csak úgy iparkodnak kiküzdött létüket kellemessé és élvezetessé tenni mint mi. Botrányos példát adnak a hangyák azon kicsapongó orgiákkal, melyeket különösen nászünnepelemek alkalmával szoktak rendezni, s melyek – tout comme chez nous – rendszeren verekedéssel végződnek. Az ausztráliai parasztmadarak (*Chlamidera maculata*) nem elégesznek meg fákra rakott fészkeikkel, hanem azonkívül a földön nagyobb mulatóhelyeket építenek, azokat színes csigákkal és csillogó kövekkel díszítik fel és ezen fényes clubhelyiségekben tartják zártkörű vigalmait. De végre az sem egyéb mint fényűzés, hogy az ős vadon liánjai oly buján tenyésznek.

Ha mindezekon kívül számba vesszük még azt, hogy maga a társadalom is határozottan a fényűzés mellett nyilatkozik, ethikai és anyagi érdekből egyaránt, mert fejleszti a jó ízlést és mert hatalmas támasza az ipar minden ágának; hogy az egyiknek szükségleteit a másiknak feleslege fedezi, hogy az egyiknek közvetlen életfeltételeit a másiknak közvetett feltételei elégítik ki, úgy magától eltűnik ama kérdőjel, mely hivatott és hivatlan asceták agyrémét képezte minden időben.

Ámde megmarad és mindvégig fenn fog állani a második kérdés: hogy a fényűzés mennyire jogosult? Elméleti választ könnyen adhatunk, ha azt mondjuk: a fényűzés csak addig jogosult, a míg kellő arányban áll a közvetlen, az elsődrendű feltételekhez. Minthogy azonban ezen arálynak meghatározása egyéni felfogástól, a feltételek helyes mérlegelésétől függ, a feltételek pedig s velők az arányosság is gyakran változnak, nem csodálhatjuk, ha adott esetben a feltételeket nem mindenki ítéli meg helyesen és nem képes meghatározni, hogy ezeknek megfelelőleg a fényűzésnek mily foka jogosult. Egyesek hibája ez.

Mihelyt azonban a helyes arány mindenütt megszűnik, akkor – mint napjainkban – társadalmi kórsággal van dolgunk. Hatalmunkba ejtettük a természetet sok nemét, de szenvedélyeink rajtunk vesznek erőt.

Háztartásunk egyensúlya megbomlott, mert mindennapi lett az, a mi hajdan ünnep volt.

„Pour se donner le superflu

On se prive du nécessaire”; a francziák e mondása képezi életmódunk jelszavát. Kétségbe ejtene ezen irány és közérkölcset mételyszó minden következménye, ha a történelem azon vigasztos bizonyítékot nem szolgáltatná, hogy az ilyen korszakok is mulandók, végesek. Nagy áldozatok árán ugyan, de előbb utóbb is kijózanodik egy helyesebben nevelt nemzedék; mert csak józan ész és szilárd erkölcs hozhatja létre a jobbra fordulást. Az Oppia lex és a rómaiak minden egyéb sumtuaris törvénye bizonyítja, hogy elhangzik a törvény szava, hol az ész szava is elnémul.

A mint a „betegnek’ is jól esik, ha baja okát tudja, úgy nekünk is vigaszunk lehet, hogy társadalmunk ezen vészes iránya jó részben. kéz, zel fogható okoknak okozata. A ki életmódunk menetét figyelemmel kísérte nem tagadhatja, hogy a fényűzésnek heveny és túlságos emelkedése azon időbe esik, a midőn a létért látszólag alig kellett küzdeni, s a midőn a főtörekvés a másodrendű feltételek kielégítésére, a kellemes életre, az élvezetekre, a fényűzésre irányult. El nem tudtunk még szokni attól, a mit akkor könnyen megszoktunk, mi előbb megbocsátható mint az, ha téves hiúságból vagy tüntetési viszketegből resteljük egymásnak bevallani azt, mit legélénkebben érzünk, hogy más most a küzdelem és hogy a mai nap kedvezőtlen közvetlen feltételei mellett háttérbe szorulnak a másodrendű feltételek. Nehéz a küzdelem már magában, mi még súlyosbítjuk megszokott és képzelt igényeinkkel^

Ha mindezek után valaki azt hiszi, hogy a fényűzést elle-nezzük – téved. Ismételve mondjuk, hogy az okszerű fényűzés jogosult, hogy azt a társadalom érdekében kell pártolnunk; de nem pártolható napjaink módnélküli, esztelen fényűzése.

De még egyet. A kérdés végére nem értünk addig, mig külön fel nem említettünk egy élénk jelentőségű tünetet, mely-ről egyenesen azt mondhatjuk hogy: signatura temporis, s ez levézeteinknek, fényűzésünknek mindinkább hanyatló minősége,

Nem az összeséget vádoljuk, hanem első sorban azokat, kiknél kéz és ész nem egy, kik a legkedvezőbb feltételek között mindazt, mit a vívmányok sokasága nyújt, nem becsülik élvezetnek, kik a művészet remekein hevülni nem bírnak, élvezetet csak a fényűző dözsölésben és dúsdálkodásban találnak.

Ezek főbb vonásai azon befolyásnak, melyet a közvetlen és közvetett feltételek társadalmunkra gyakorolnak. A létért való küzdelemnek legkiválóbb jelenségei azonban alkalmazkodási képességünkhöz és módunkhoz vannak kötve.

A küzdelemnek egyik viszonyában sem foglal el az ember a többi lényektől oly eltérő helyet, mint épen az alkalmazkodásban, még pedig azért, mert ennek módja az ember erkölcsi világában gyökerezik, mely tekintetben az ember és a többi lények között nagyobb különbség áll fenn mint bárhol.

E vallomásunkat sokan bizonyára örömet úgy értelmezik, hogy elértünk a válutra, mely az állatországtól végleg elvezet.

Ne siessenek. Igen, a különbség fennáll, de itt is csak fokozatos, mert a közös érintkező pontok szűkében nem vagyunk. Majdnem minden jó oldalunkat, majdnem minden szenvedélyünket viszont találjuk az állatoknál is. Szeretet és gyűlölet, birtvágy és bőkezűség, kíváncsiság és nagyratörekvés, szendeség, és ravaszság közös sajátunk az állatokkal.

Kik emberi méltóságon ejtett sérelemnek tekintik e közönségeket, melyeket nem tagadhatnak, azzal védik felfogásukat, hogy: a mi nálam jó és rossz, ami nálam nemes és aljas az állatoknál többé nem jó és rossz, nemes és aljas, mert nem egyéb mint ösztön.

Hogy a méh találóan és pontosan ítéli meg a távolokat, hogy a calcuttai kakas gyűlöli a vörös színt, hogy a rigó madár társainak hangját utánozza, vagy hogy az elefánt nagy gyermekbarát, és hogy az oroszlán hálás volt Androklos iránt, mind csak merő ösztön. Tagadjuk ezt? Nem.

Sőt szívesen elismerjük, hogy az állatok csak ösztönszerűleg küzdenek, hogy a küzdelem legkényesebb viszonyaiban csak ösztön vezérli őket, hogy csak ösztön szerint alkalmazkodnak. Ha például az élénk színekkel ékeskedő s ennél fogva feltűnő madarak fészkeket rejtettebb helyekre rakják, mint szerényebb színű társaik, úgy erre is

csak ösztön vezeti őket. Csakhogy az instinctusnak magasabb foka nagyon közel áll az intellectusnak alsóbb fokaihoz, s örülünk rajta, hogy szorosán a tényekhez ragaszkodva ma már meg nem mondhatjuk: itt a határvonal az állati ösztön és az emberi értelem között.

A hol az átmenet ily elmosódott, ott a különbség csak is fokozatos lehet. E különbség pedig leginkább abban nyilvánul, hogy az állat változatlanul van kötve a lélekvilág bizonyos helyéhez, míg az ember szabad elhatározása szerint helyezkedik el abban. Az állat minden tekintetben fájának csak egy példány a mi szabad elhatározásunk ellenben nem engedi, hogy erkölcsiségünknek egy általános, mintegy szabványos megtestesülése jöjhessen létre, mert a hány ember, annyi corporisatio, annyi egyéniség – annyi személyiség.

Praedestinált helyünk az erkölcsvilágban nincs, és ha Jacoby azt tartja, hogy: „Der Mensch is gut von Anfang an” nem mond vele egyebet csak azt, hogy az ember, például Jacoby kezdetben, rosszat tenni képtelen. Nem adatott egyéb kezünkbe a szabad elhatározásnál, szabadon választhatunk bűn és erény között.

Az elhatározásnak módja, az egyes elhatározásoknak végleges és összes eredménye képezi azt mit jellemnek mondunk.

A lélektan a jellemnek legkülönbözőbb rendszereit szerkesztette, számuk bizonyítja hogy egyik sem kielégítő. A mi Ítéletünk arra támaszkodik, hogy valaki az élet legkülönbözőbb viszonyaiban, derült órákban és balsors idején, a hajlamok és szenvedélyek sokoldalú behatása alatt miként és mily állandóan választ jó és rossz között, elhatározása mennyiben és mily állandóan felel meg annak, mit öntudat, lelkiismeret és kötelesség érzet követelnek a jellemtől.

Szabad elhatározás egyéni felelősséggel jár.

Napjaink nem legritkább panasza az, hogy a tehetségek minden fajával és magas fokával bővelkedő korunkban a jellem egyéni fejlettsége, szilárdsága hanyatlott. E panasz casuistikából indul ki, mégis százfelé mutatva alakjában oly általános, hogy a véletlen szülöttje nem lehet és felette vállat nem vonhat az, ki a nyílt és igaz szónak barátja. Azon tűnődve, hogy miért éppen a szellemi haladás különben oly fényes korszakát érte a kárhózat, hogy óva intő példának idézhessék majdan, ha az utókorral azt akarják megértetni: mi a jellem, felvilágosítást alkalmazkodá-

sunkban találunk. A kérdés kulcsa a küzdelemnek azon törvényszerű folyamatában rejlik, hogy ott, hol a feltételek kedvezőtlenek, hol az egyéni képességek elégteleneknek bizonyulnak s ezeket vagy gyarapítani vagy fejleszteni nem bírjuk, ott a változott körülményekhez iparkodunk alkalmazkodni – különben tönkre megyünk.

Az alkalmazkodásnak útja módja többféle. Legközelebb úgy alkalmazkodhatunk, hogy a másodrendű feltételek egy részéről, talán többségéről lemondunk; vagy hogy tehetségeinket növeljük, végre, pedig hogy a körülmények által meddővé vált tehetségek helyett más, talán alárendeltebb, de az adott esetben sikeresebb tehetségekkel lépünk a küzdelembe. így alkalmazkodott például a bankár, ki miután tönkre ment és a megváltozott feltételeknek helyt nem állhatott, Amerikába ment s ott szakácsnak szegődött. Már azon mondásunk is, hogy „nehéz a becsületes embernek” eléggé bizonyítja, hogy az alkalmazkodásnak ezen módjai esetleg nyomasztók, sőt megalázók lehetnek, de az alkalmazkodásnak egyedül helyes módjai; mert a ki így alkalmazkodik az a jó és rossz között a jóra határozza el magát és jelleme csorbátlan marad. Nem szájalom, hanem tisztelet éri ama bankárt, hogy így alkalmazkodott és nem máskép.

Csak kevéssel ezelőtt fejtegettük, hogy napjaink küzdelme mily végtelen nehéz, hogy a közvetlen feltételek mily kedvezőtlenek és mily változók, és mily nehezen tudunk megválni a másodrendű feltételek túlságos számától. Mindezek után bizonyítgassuk-e még, hogy soha a viszonyokhoz simulni, a körülményekhez alkalmazkodni annyira nem kellett, mint épen a mi időnkben?

Korunk csak irányához hű és bizonyos következetességet tanúsít, ha az alkalmazkodás nehezebb módjaira mindig gyérebben határozza el magát. Dacozva a közvetlen feltételek kéréhetetlen tömegével, dédelgetve a fényezés által alkalmazkodik ugyan, mert alkalmazkodnia kell, de a könnyebb módot választja – jellemével áll alkba.

Előbb utóbb beáll a kényszerűség, alkalmazkodnunk, választanunk kell. Az erős, törvénynek ismerve és szokva meg azt, mit öntudat, lelkiismeret és kötelességérzet javainak, nem habozik, hanem ellentállva a perez ígézetének rögtön választ. A gyenge vonakodik, lelkében két érzés küzdelme foly, habozik, végre el-

határozza magát és jellemének megadja a végdőfést, mert megtette az első kivételt.

A természettudományi gondolatmenet még *egy* lépést tesz és még ezen törvény taposó jelenségekben is csak azon okból eredő okozatokat lát, hogy napjainkban az erkölcsi világnak végső alapja, a feltétlen igazságba vetett hit megingott.

A természettudományok már önvédelem céljából is egyenesen ráutalnak ezen okra, mert czáfolatlanul nem hagyhatják azon újabb vádat, hogy ők taníták korunkat a hitetlenségre.

Nem teheték ezt, mert magunknak is van hitünk. Ha beköszönt a halvány gond, ha bú és bánat marja lelkünket, ha a sorsnak reánk zúdult csapásai alatt végtelen nyugtalanság érzete szorítja el keblünket; akkor a kétségbeesés ez éjjelén a mi égő szemünk is csak egy pontot keres, mely nyugvást szerez a léleknek s melynek neve – igazság.

Es bár nem tagadjuk, hogy mi Kant szerint csak azt tartjuk igaznak, a mi objectiv okokból bizonyul igaznak, és a miről meggyőződésünk apodictice ítélt; úgy emberi üdvösségen soha mérenyületet el nem követtünk, azoknak kik ilyen igazság tudatára vergődni nem bírnak, soha nem ajánlottuk, hogy ne higgyék azt, a mi subjectiv okok és assertoricus ítélet mondanak igaznak.

Hit, ilyen hit való annak szívébe, kinek lelkében meggyőződés nem honol.

Nem érezzük hiányát míg az öröm derúje tart, de előbb utóbb megböszülj a magát, hol a tagadás veti meg lábát. Mert eljön a balsors kegyetlen órája, s a botor, ki hiú kérdésből vagy álfelvilágosodás kedvéért lett tagadó, űrt – mondhatatlan űrt érez magában. Hasztalan keresi jó végzete csillagát, mely őt a bánat országából a remény tőidére vezesse, hiában lesi a szíven szúrt igazság buzdító mosolyát, számol magával és – felköti magát.

Végére értünk a közös területnek s e határszélen szívesen concedáljuk hogy létért való küzdelmünk egy pontban végkép elüt az állatok küzdelmétől, mert oly tényező szerepel benne, melyhez foghatót az állatvilágban nem találunk. Ott, hol a küzdelem közvetlen, hol az első – és másodrendű feltételek közvetlen

kielégítést találnak, hol a küzdelem minden viszonyában közvetlen cserének van helye, ott természetesen a küzdelem nagyjában és egyes mozzanataiban másként fog nyilvánulni mint nálunk, mert a mi küzdelmünket a világ ura, a pénz közvetíti. Létért a pénz – és pénzért a lét; ez a megélhetés alapténye, melylyel számolni köteles az, a ki e ténynek, végső consequentiáiról elhamarkodva ítélni nem akar.

Ez a mi küzdelmünk és annak befolyása társadalmunkra. És ha ez alkalommal csak a szembeötlőbb és élénkebb tünetekre kellett szorítkoznunk, már ezek is eléggé bizonyítják hogy az emberi élet, a családi viszony, a társadalmi együttlét és az államiság, külalakjának minden vonása és belszervezetének legrejtettebb jelensége a küzdelemnek szoros következménye, és hogy a társadalmi tudomány tárgya voltaképen nem egyéb, mint a társadalom Darwinismusa. E meggyőződésre másként nem jöhettünk, minthogy tartózkodás nélkül, tiszta szóval kimondottuk az igazat. Ne zavarja meg ünnepélyes hangulatunkat mindezen igazság, mert a jelenségeknek e kíméletlen fejtegetése jövőre nyúló tanulságot rejt magában. Jól esik tudnunk, hogy közéletünket mi magunk teszszük aggasztóvá, hogy az nem a sors változatlan döntvénye, hanem hogy jövőnk a mi kezünkbe van letéve; s jól esik azon tanulság is, hogy jobbra fordulhat a társadalom iránya az új nemzedék nevelése és oktatása által.

A mi a nevelést illeti, feltétlenül Helvetius nézetét kell osztanunk, hogy egy korszak erkölcsi irányát csak az ifjúságnak helyes nevelése alapítja meg, mely körülmény annál életbe vágóbb, mert az ifjú korban megvetett erkölcsi alapot később megváltoztatni, átídomítani és javítani alig vagy épen nem lehet. Példa reá Hamlet, ki eskü terhe alatt iparkodik jellemét megmásítani, de minden erőlködése és tépelődése daczára azt elérni nem képes.

Az oktatás legközelebb fekvő, mintegy kézzel fogható hasznát senki sem tagadja; de annak messzebbre terjedő óriási jelentőségét csak akkor értjük meg, ha azon visszahatást nyomozzuk, melylyel az államéletre bír.

Mindazoknak, kiket a munkások kérdése idegesekké tesz, kik azt erőszakosan elfojthatni vélik, a természettudományok

egy tanácssal bátorkodnak szolgálni: tanulmányozzák a létért való küzdelmet; s meg fognak győződni, hogy van a munkásnak nem egy panasza a mely jogos, hogy két keze legszorgosabb munkájával sem képes a feltételeknek megfelelni; de meggyőződnek egyszersmind arról is, hogy a munkás megfeszített ereje azért meddő, mert oktatta, különösen szakában oktatta nincs. Ezen meggyőzések alapján beláthatják azt is, hogy a munkások érdemleges kérdésének egyedül helyes megoldása csak a legtágasabb körökre és a legalsóbb osztályokig terjedő szakoktatás által érhető el. Az oktatott munkás könnyen fog helyt állani a feltételeknek, míg ma kontárul kénytelen küzdeni. Szigorúan ezen elvhez ragaszkodva, ama várva várt nap hajnala is eljövend, melyen a három bérez és négy folyam hazájának szakügyeit is csak – s z a k é r t e l e m intézendí.

Ne csüggedjünk, hanem így tegyünk, mert ezzel tartozunk az ivadéknak.

Ha az emberiség geniusa buzdító ihletével körünkben tűnék fel, arczán vigasz, lelkében égi fény, kezében a jövő; s ha kérdenők, hogy az emberiség javáért izzó szíve mily tanácsot sugall, szóra nyitná ajkát s szólna:

„Mondottam ember, küzdj és bízva bízzál!”

(Madách.)

EZEN ÉRTEKEZÉS EGYES TÉTELEIT A KÖVETKEZŐ MŰVEKBŐL
VESSZÜK:

Brühl C. B. Einige Worte über die wissenschaftliche Stellung, Bedeutung und Tragweite der Zoologie. Pest 1858.

Carneri Sittlichkeit und Darwinismus. Wien 1871.

Caspari. O. Virchow und Häckel vor dem Forum der methodologischen Forschung. Augsburg. 1878.

Duboc J. Das Leben ohne Gott. Bonn 1877.

Duboc J. Sociale Briefe. Hamburg.

Du Bois – Reymond E. La Mettrie. Berlin 1875

Dil Bois -- Reymond E. Darwin versus Galiani. Berlin. 1876.

Du Bois – Reymond E. Culturgeschichte und Naturwissenschaft. Leipzig 1878.

Fischhof A. Zur Reduction der continentalen Heere. Wien 1875.

Fortlage C. Acht psychologische Vorträge. Jena 1872.

HauSner O. Das menschliche Elend. Wien 1879.

V. Hellwald Fr. Culturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung. Augsburg 1876.

Helmholtz H. Die Thatsachen in der Wahrnehmung. 1879-

Heune – Am Rhyn. Culturgeschichte im Lichte des Fortschrittes. Leipzig 1869.

Herrmann E. Woher und Wohin? Bonn 1877.

Lazarus IM. Ideale Fragen. Berlin 1874.

Mayr G. Die Gesetzmässigkeit im Gesellschaftsleben. München 1877.

Mohl H. Eede geh. zur feierlichen Eröffnung der naturwissenschaftlichen Facilität der Universität Tübingen 1863.

Preuss W. H. Die materielle Bedeutung des Lebens im Universum. Oldenburg.

Preyer W. Der Kampf um das Dasein. Bonn 1869.

Preyer W. Über die Erforschung des Lebens. Jena 1873.

Preyer W. Über die Ausabe der Naturwissenschaften. Jena 1878.

Schmidt O. Darwinismus und Socialdemocratie. Bonn 1878.

Scholz J. Über Darwinismus. Wien 1878.

Thiehl H. Über einige Formen der lw. Genossenschaften. Bonn 1868.

Virchow R. Rede geh. in Wiesbaden 1873.